

meit foglalta magában, s az ujjban még több van ebből, míg később ez is helyet enged egy még valószínűbbnek, vagy épen a realis ismeretnek. Mindenik lépcső volt az igazság felé, s ha nekem egy ezer láb magas hegy tetejére kell mennem, de még csak ötszáz lábnyi utat tettem meg, igaz, hogy ép úgy nem vagyok még a tetőn, mint nem voltam akkor, midőn csak száz láb állott mögöttem; de ha komoly céloom a tetőre feljutni, a két álláspont közötti különbség épen nem közönyös céloomra nézve.

Mi a tudomány? A létezőnek ismerete. S mi a hypothesis? Az ismeretlen létezőnek valószínűséggel bíró sejtése. Ha ezer sejtelmemből százat világosan megfejtettem, még mindig sok ismeretlen áll előttem, de nyert ismereteim alapján sejtelmeim körében is több világosságot nyertem, s a réginél valószínűbb hypothesiseket állíthatok fel. Így haladunk folyvást tökéletesebb és tökéletesebb ismeretre.

A mint ismereteink szaporodnak, a szerint változnak jogi, erkölcsi és vallási nézeteink és meggyőződéseink is. A régibb idők jogi meggyőződése néha annyira megváltozik, hogy a mit hajdan természetes jogi igazságnak tartottak, azt később jogtalanságnak tekintik. Ki ez előtt csak kétszáz évvel a nemesi privilegiumok eltörléséről komolyan kezdett volna beszélni, bizonyosan az örültek közé került volna, feltéve, hogy nagyobb baj nem éri, és pedig annál bizonyosabban, minél komolyabban beszélt volna róla; és ma annak volna hasonló sorsa, a ki vissza akarná azokat állítani. Honnan e változás? Talán valamely hatalmas parasztlázadás csikarta ki a nemesség kezéből a jogokat? Nem, — a história nem emlékszik ilyenről, a nemesség önként osztozott a jogokban és terhekben, mert lassu fejlődés által jogi tudalma annyira átalakult, hogy a régi jogot jogtalanságnak érezte. Az erkölcsi eszméket, a jó és rossz képzeiteit változhatlanoknak mondjuk, pedig ezek körében is századok folyamán feltűnő a fejlődés. A „ne ölj, ne lopj“ ezelőtt évezredekkel is erkölcsi törvény volt és megváltozni soha sem fog; de változott sokat e törvényeknek a tényekre alkalmazása, s változtak más törvények. A lopás a spártai törvények szerint is bűn volt, de egyes esetekben erénynyé válhatott, míg a mostani erkölcsi fogalmak szerint soha sem válhatik azzá. Az ó-testamentumban isten nevében parancsok van-

nak osztogatva borzasztó öldöklésekre, holott az ölés az ó-testamentum szerint is bűn. Lelkünk összes tehetségeivel együtt fejlődik a léleknek jogi, erkölcsi és vallási tehetsége is, s az egyiknek gazdagodása mindig emelőleg hat a másakra is. A változó jogi, erkölcsi és vallási eszmék a folytonosan tökélyesbülő szellemnek a nyilvánulásai; a szellemi életben megszakadás nélkül folyó működés eredményei.

Midőn a polgárok jogi tudalma átalakult, szükséges megváltoztatni a tényleges jogi állapotokat is, mert csak akkor egészséges a népélet, ha a köztudat és pozitív jogi viszonyok egymást fedezik.

Azonban a kettőnek folytonos összhangzásban tartása a gyakorlatban nem kis nehézségekbe ütközik, mert a jogi tudat átalakulása lassanként és fokozatosan történik, míg a pozitív jog megváltoztatása egyetlen törvényhozói cselekvény által megy végbe, és így elkerülhetetlen, hogy oly időpontok álljanak elő, melyekben a kettő nem fedezi egymást teljesen. A törvényhozói bölcsesség épen abban nyilvánul, hogy felismerjük a köztudatot és a változtatás jó idejét. Tapasztalás szerint a legrégebb és legerősebb társadalmak, a conservatív érdekek kimélésével, csak akkor módosították a pozitív jogot, midőn a köztudat már átalakult, s a törvényhozásnak nem tulajdonítottak más feladatot, minthogy szentesitse a már végbe ment fejlődést; de ha a hatalom erőszakosan conserválni akarja a pozitív jogot akkor is, midőn az a köztudattal többé meg nem egyezik, a polgároknak az igazságban vetett természetes hitét feldulja, s az államot zavarok és forradalom elé viszi. Még egy forradalom sem volt a világon, a melyet nem tulzó conservatív kormányzás előzött volna meg.

A conservatív elv nem alkalmazható a tudományra. A tudomány feltétlenül szabad még legnagyobb botlásaiban és legképtelenebb hypothesisaiban is, és semmiféle földi hatalom nincs jogosítva azt korlátozni. A tudomány azon közeg, mely a gyakorlati életet folytonos élénk tevékenységben tartja és előbbre viszi; de viszont a gyakorlati élet a maga conservatív elvénél fogva csak akkor teszi magára nézve törvényt a tudomány elméletét, midőn az már minden kétségen felül emelkedett, és ekkor kötelessége azt törvényt tenni.

Azt hiszem, a mi orthodoxaink sem vonják kétségbe ezen fejtegetések helyességét, mindaddig, míg a léleknek jogi vagy bármely más tehetségről, vagy a világi tudományokról és az államról van szó; de ha azt mondjuk, hogy a lélek vallási tehetsége ép azon törvények szerint fejlődik, mint egyéb tehetsége; vallási tudalmunk időfolytán ép úgy átalakul mint jogi tudalmunk, például a vallások története általában, s a dogmák története a keresztyén egyházban, s következőleg a változtatásnak és átalakításnak ép azon törvényei érvényesek itt is, mint bárhol: akkor már örök és változhatatlan igazságokról beszélnek. Hiában mondjuk nekik, hogy a különböző századok legcorrectebb orthodoxai között milyen nagy a nézetkülönbség, s az egyik század égetett azért, a miért a másik szentté avatott: ők se látnak, se hallanak, mert nekik maga isten jelentette ki a mit tanitnak. Mindig ezt felelték ők. De azért az emberiség fejlődése folyvást előre megy, annyira már minden esetre eljutott, hogy a mi kedves orthodoxaink senkit meg nem égethetnek, sőt annyira is el, hogy azokat, a miket ők beszélnek, már csak theologusi körökben lehet betránkozás nélkül kimondani.

N. J.

KÜLFÖLDI SZEMLE.

A német protestansegylet gyűléséről.

A német protestansegylet 9-dik közgyűlése szeptember hó 28-án vette kezdetét. A nagygyűlést a szűkebb választmány ülése előzte meg, melyben dr. Schmidt tett jelentést az egylet évi működéséről. E szerint van jelenleg 125 fiók-egylet és 925 közvetlen tag, ki fiókegylethez nem tartozik. A fiókegyleti tagok száma több mint huszonötezerre megy. Ezután Baumgarten indítványa tárgyalás alá vétetett, hogy a gyűlés azon thesisekkel szemben, melyeket az egyházkormányok képviselői Eisenachban tartott rendkívüli gyűlésökön a polgári házasságot illetőleg elfogadtak, minő állást foglaljon. Elhatározottatott egy resolútió szerkesztése, mely ama tételek ellen határozottan protestál.

Ezután Spiegel predikátor ismerteti a gyűléssel a hannoveri viszonyokat. Előadja, hogy az egyháztanács némely tartomány-egyházak predikátorait képteleneknek nyilvánította Hannoverben

működni, miáltal bizonyos mértékben minden egyházra kimondott a kárhoztatás, melyekben e predikátorok működnek. Legmagasabb fokra hágott a jogtalanság Klapp lelkész választásának megsemmisítésében. A consistorium megtagadtatta Klapp lelkészszel a protestantismus legfőbb alyptanait, miközben a confessiókat a hit szabályozójává tette. — A vál. gyűlés egy második resolutio készítését határozza, melyben a hannoveri állapotok a közgyűlés elé terjesztetnek.

Végre megállapítottak a nagygyűlésen tárgyalandó tétélek. Első tárgyalásra Zittel dekan a következő, nyilvános istenitiszteletre vonatkozó tétéleket terjeszti elő.

1. A keresztyéni kegyesség és nyilvános egyháziasság, jól lehet nem egyjelentésűek, mindazáltal köztök benső kölcsönviszony létezik. A keresztyénség legbenső természete szerint vallási társaséletet kíván, s a nyilvános istenitisztelelet megvetése, a hol ez előfordul — a keresztyén hit- és községtudat szomorú állapotának jele, de részben az istenitisztelelet hiányos állapotának is eredménye.

2. Ezen bajnak okait legközelebb magában az evang. egyházban kell keresni, s amennyire lehet, elhárítani. A nyilvánuló egyháziatlanság s a nyilvános istenitisztelelet hanyatlása nem egyes theologiai irány hibája, hanem a protestans egyház s a többi nemzeti képzés egész eddigi fejlődéstörténetének természetes gyümölcse. Annál buzgóbban kell a protestans községtudatot ébreszteni, mindennemű szellemi ráhatás, az összes tagokat jótékonyaságra buzdító társasélet s nyilvános istenitiszteleleteink ely berendezése által, hogy azok élénk szellemi élet kinyomatai legyenek. Azonban istenitiszteleletünk ily reformját semmikép sem külső egyformaság létesítésében, hanem gazdag és élénk sokoldalúságban kell keresni, amint ez a helyi és idői föltételeknek megfelel.

3. A keresztyénség lényege, a protestantismus alyptanai, mint népünk protestans tudata szerint is, istenitiszteleletünk legfontosabb részét a predikáció teszi. Feladata a községtagokkal újból közölni a keresztyénség igazságait és áldásait. De erre szükség, hogy nyelve legyen a jelené, tartalmát tisztán és világosan kifejező. Őrizkedjék tehát a lehetőségig a hagyományos katédrai frázisoktól és shablonszerűségtől, tudós theologiai kérdések tár-

gyalásától, theologiai ellenfelek polemikus vitáitól; hanem tisztán positive és népszerű módon adja a közönség elé a vallási igazságokat, amint azokat a predikátor felfogta s magában tapasztalta. De mivel az u. n. „egyháztanok“ tekintélye községek előtt teljesen hatálytalanná vált és a predikátor komoly meggyőződése és élénk hite nagyobb hatásu, mint a confessióra hivatkozás: ennél fogva az evangel. egyháznak is mindent arra kell fektetni, hogy predikátorainak biztosítsa azon magas és széles kiképezést, s azon külső függetlenséget, mely nélkül az azok vallási igazságosságuk és szellemi elfogulatlanságukban való bizalmatlanság nehezen fog ismét elenyészni.

4. Istenitiszteleünk liturgiai részének hibás voltát minden theologiai párt elismeri. Liturgiáink, a katolikus mise töredékei, jóformán a hagyomány erején nyugodva, a predikáció által nagyon is igénybe vett lelkészekről egész mellékesen kezeltetnek, s nagyon gyakran nélkülözik a világos logikai összefüggést, valamint az üde, értelmes és művészi szép összefüggést.

a) A közénekedés a legtöbb német tartományegyházban elnyújtott karénekből áll, oly énekes könyvekre utalva, melyeknek dallama részint elévült, részint szerencsétlen módon modernizált. Egy általános német evang. énekes könyv, legalább mint tartomány- és provincial-énekeskönyvünk közönséges alkatrésze, okvetlen készitendő volna.

b) Az imaalakokban a predikáció előtt és után ne használjon a lelkész más nyelvet, mint a predikációé volt s többnyire elavultat. Ellenben az agendák az imákból gazdagabb választékot tartalmazzanak és semmi esetre se zárandó ki a lelkész szabad imája.

c) Hol a bibliaolvasás mint az istenitisztelelet önálló alkotrésze van érvényben, világos nézpon szerint választassék s az egyházi évre oly módon osztassék be, hogy a lectio s textus között belső összhang legyen, úgy hogy a lectio vezesse mintegy a gondolatot a később felolvasandó textus eszmekörébe.

Valamely egyházi hitvallás felolvasása az istenitiszteleleten megengedhető, de hogy az istenitisztelelet szükséges alkotrészt tegye, a protestans alaptan megsértése nélkül követelni nem lehet.

d) Az eddigi perikópa rend alapos javitást igényel. De e mellett a lelkésznek meg kell engedni, hogy különös idői és köz-

ségi viszonyok vagy más ok miatt önválasztotta textusról predikáljon.

e) Végre minden egyes lelkésznek meg kellene engedni, hogy — egyetértve községével — bizonyos, az államegyház által megszabott határokon belül községe istentiszteletét legjobb meggyőződése szerint rendezze. De viszont minden lelkészt figyelmeztetni kell, hogy minden fárasztó hosszadalmasság és zavaró mellőzések, s az isteni tisztelet alkotó elemei gyorsan előre haladó, magában tisztán és világosan összefüggő egészé egyessé egyesítsenek.

5. Istentiszteleti épületeink, melyek jobbára katolikus egyházak gyarló utánzásai, az evangélikus isteni tisztelet alapjellemét kifejezőleg legyenek első sorban jóhangzásuak, legyenek nemesen, művészién feldiszitve és ne mint igen gyakran — ép visszataszító s egészségtelen építmények, hanem adják meg mindazon kényelmeket, melyeket klimánk és életszokásaink kívánnak.

6. Mind e reformok csak a községtagok legkomolyabb közreműködésével vihetők keresztül. Azok segédkezet fognak nyújtani, ha azon elhatározásra buzdulnak, hogy jogukat úgy az alkotmányos életben mint vallásos isteni tiszteletükben való élénk résztvevés által gyakorolják, s mindenütt, a művelt körökben is e résztvevésre buzdítsanak.

Az első nyilvános ülést szept. 29-én az egyetem disztermében a berlini dr. Smidt nyitotta meg az igazgató választmány nevében, s erre Ha a k igazságügyi tanácsost elnöknek, s R ä b i g e r tanárt alelnöknek választották. Ezután Baumgarten imát mondott, s megkezdődött a tárgyalás. Az első vitatárgy a nyilvános isteni tisztelet ügye volt, melyet Zittel karlsruhei dekan fejtett ki, védvén a fennebb közölt tételeket, melyeket a gyűlés végül el is fogadott.

A nagy tetszésben részesült előadói referáda után a vitát a lipcei dr. B i n k a u nyitotta meg. Szóló előrebecsátva, hogy nála az isten imádása főként az istennel való közösség érzetében áll, s az eszményi életirány a természet ésszerű vizsgálása által halad jó uton; mindazonáltal a prédikációnak is meg kell lenni; de a mennyiben az istentisztelet nem tanító intézmény: tudja érteni a

prédikáció nélküli istentiszteletet is. Nagyok a prédikáció iránti igények, s a mennyiben ezen igényeknek nem lehet mindig megfelelni: kívánja, hogy az egyház régi irodalmi kincseit, pl. a Luther és Schleiermacher iratait a szószéken tegyék gyümölcsözővé magok a lelkészek. Ezenkívül prédikáció nélküli istentiszteletet is kell alkotni. A templomépítészetre nézve megjegyezvén végre, hogy az áhitatra keltő templom magában is egy prédikáció, a következő négy pontot terjeszti elő:

1. Az istentisztelet s istentiszteleti alakok minél változatosabbak legyenek.

2. Élénkíttessék az istentisztelet az egyházi művészet minden eszköze által.

3. Legyen felhasználva a régi homiletikai irodalom.

4. Szigoruan tartassanak meg az istentisztelet külső formái. (Tetszés.)

Dr. Schwarz góthai udvari főpredikátor: Előadó ur szavait a legnagyobb mértékben helyeselhetem, de néhány pontot erősebben kívánok hangoztatni. A múlt század végén s ennek az elején semmi ellentét sem volt a dogmatikai rendszer s a böleszeti idealismus között; most az utóbbi helyébe a természettudományok léptek előtérbe. A prédikáció iránti reformtörekvések megkívánják, hogy a népnek erkölcsi feladatát a vallással oldjuk meg. Predikationknak teljesen erkölcsinek kell lenni s egész szellemi életünket a vallás hatalma alá helyezni; minden vallásos motívumnak erkölcsi alaphoz kell hajolni. Az előadó azt kívánja, hogy a polemika és kritika száműzessék a szószékről; én más véleményen vagyok. Legyen ugyan kizárva a polemika és a kritika a dogmák ellen, de ne a kor tévedései ellen. A mint Krisztus nem szünt meg a saduceusok és phariseusokat ostromolni: ugy nekünk sem szabad belefáradnunk a materialismus ellen való küzdelembe. Arra kell törekednünk továbbá, hogy az u. n. apostoli hitforma olvastatása kiküszöböltessék. A nép érzi, hogy a predikatoroknak nincs igazok, midőn a vallásnak elavult formáit olvassák, minők az atyaisten jobbán való ülés, a mennybe-menetel, alászállás a poklokra stb. A perikopák ellen is kikelek: ezek nem meritik ki legkevésbé sem a biblia tartalmát és a lelkészek hatásos működésének gátot vetnek.

Seydel lipcei tanár a laikusok álláspontjáról szól. A kultusban a hangulatadó elemeknek nagy fontosságuk van. Nagy szerepet kell játszani az istentiszteletben a művészi eszközöknek, minők a zene, műének, festészet, építészet stb.; de ezen eszközöknek vallásos működésük semmi esetre sem tévesztendő össze a szépségetivel.

Müller berlini predikátor úgy nyilatkozik, hogy az istentiszteletek száma alászállhat, de nem a liturgiai formáké. Az apostoli hitformának részben való megtartását óhajtja.

Baumgarten tanár Rostockból azt kívánja, hogy az egyházi szónokok mindenek előtt az erkölcsi szabadságra törekedjenek; a mi az apostoli hitformát illeti, azt ő szívéből megtartandónak óhajtja.

A berlini Neszler és dürkheimi Butters szavai után következik a Zittel-féle tétélekre hozott határozat:

„A prot.-egylet beismeri, hogy a sokfélekép nyilvánuló közöny a nyilvános istentisztelet iránt komoly aggodalomra szolgáltat okot egyházi életünkben.

Ezen közönynek oka nem számos kortársunk elpártolásában áll főképp, hanem istentiszteleti állapotaink is nagy befolyással vannak erre.

Ezért a prot. egylet sürgős reformot tart szükségesnek erre nézve, hogy ezáltal a szokásos hagyományok helyébe a vallás gondolkodás és érzésnek tiszta és valódi kifejezése léphessen.

Főképen a prédikáció legyen az, mely szabadon minden szokásszerű chablontól, a keresztyénség örök igazságait erkölcsi feladataival vigye be a jelenkor egész életébe.

A prédikációval mellőzze a liturgia is harmonikus egészben az elavult s nem ritkán az áhitatra nézve káros formákat és ellentétben a katolikusok uniformitásával a prot. alaptételnek az individualis szabadságon és különféleségen kell alapulni.

Kötelességök a prot. községeknek az istentisztelet ilyen ujitásban hathatós erővel közreműködni. A községeknek a nyilvános istentiszteleten való élénk részvéte nélkül az egyházi alkotmánynak minden reformja terméketlen marad népünk vallásos fejlődésére nézve.“

Ezután az elnök az egyházi hatóságnak a polgári házasság ellen való álláspontjára nézve a szűkebb körű bizottság következő ajánlatát terjeszti elő.

Az eisenachi értekezlet 6. thesisa a többek között így szól: „Az esküformában a házasságkötés kori áldásnak a három-egyisten nevében kell történni, s figyelni kell arra, hogy az esküforma elegendő magyarázatot nyerjen, a hol szükséges.“

Ez ellen a következő határozat ajánlatott: „A német egyházkormánynak Eisenachban összeült konferenciája megengedi ugyan jövőben a tiszta és kétértelműség nélküli s az új polgári törvénynek megfelelő formulát az egyházi áldásnál, mindazáltal (6. thesis) az egyházi összekötés mostanig használt alakjait az egyes államegyházakra bizza.“

Ezáltal a német egyházkormánynak eisenachi követői ellentmondásba jöttek a birodalmi törvénynyel és a helyett, hogy a keresztyén szabadságban előljárnának: a lelkiismeretet ejtik tévedésbe s az igazságot elhomályosítják; s ennek következtében hátráltatják a német birodalom egészséges fejlődését.

A gyűlés ez ellen protestációját fejezve kijelenti, hogy öröködni fog a törvény joga felett s a felett, hogy az igazság megőriztessék az oltárnál.

Schwarz szólván az eisenachi értekezletről, a többek között megemlíti, hogy a berlini követek azt indítványozták, hogy a tisztaság s világosságért ne vétessenek fel a formulába az olyan kifejezések, minők a bestätigen és zusammensprechen, mivel ezek azt a látszatot keltenék, hogy a házasság csak a templomi actus által nyer érvényt. Ez ellen a lutheranus követek Harlesz, Kliefoth és Uhlhorn tiltakoztak.

A második napi ülést 10¹/₂ órakor a stettini archidiakonus Schiffmann megnyitván egy imával, megkezdődött a Németország evangélikus egyházai számára alkotott poroszországi egyházalkotmány és jelentősége feletti tanácskozás.

Ezen themáról a mariendorfi predikator Richter, mint előadó a következő tételeket állítja fel:

1. A német prot. egylet üdvözli a porosz államegyházaknak zsinati fejlődését, mely határozott lépés a Németország határán belől alkotandó evangélicus egyház felé; és készen áll a porosz

egyházalkotmány megalkotását támogatni, hogy ez által a nagy cél: a német népegyház — eléressék.

2. Az unio alapul marad a porosz államegyház megalkotására: mindaddig, míg ez bevéve lesz, e szövetség által egyesülve lesznek a mindaddig szétvált államegyházak. E confederatio magában foglalja a sacramentumok egyetemét, az egyházi hivatalokhoz jutás s a generalis zsinat egységét.

3. A poroszországi generalis zsinat mint az összes evang. egyházközségek legfőbb képviselője, ezen egyházközségek lélekszám szerint meghatározandó képviselőiből áll, kikhez azon tagok tartoznak még, kik részint a tartományfőnököktől neveztetnek ki, részint pedig a theologiai facultások által választatnak.

4. A követek választása választóférfiak által történik, a kik a lelkek számához képest választatnak az egyházközségek által. Választható bármely evang. községnek minden választó tagja.

5. A generalis zsinat hatáskörébe tartozik:

a) A törvényhozás joga közösen az egyházkormányval. Az egyes provincialis, illetőleg államegyházakra vonatkozó törvényekhez az illető zsinatok beleegyezése szükséges. Az egyesült egyházban a vallástétel nem tárgya az egyházi törvényhozásnak.

b) Az egyházi rend feletti felügyelet tanban, kultusban és szervezetben. A felügyelet az egyházkormányban javaslatok és a kormányhoz intézett panaszok által gyakoroltatik; a tudományos értekezleteken pedig a rendes részvét által.

6. Valamint az evang. egyház elismeri az állam felsőségét és törvényeit, úgy elvárja aztól rendeleteinek elismerését és védését.

= A derék tudós dr. Hooijkaas Herdersche nijmegeni lelkész, kinek terjedelmes műve a héber chokmairodalomról e nemből legelső, bepanaszolják, hogy a confirmatiókor a törvény által kiszabott kérdéseket megváltoztatva tette fel. Ezért a classicalis egyháztanács megfeddésre méltónak ítélte, a provincialis egyháztanács pedig, hova az ügy felebbezve lett, csak egyszerűen helytelenítette eljárását, mert „minden predikátor kötelezve van az egyház törvényeihez tartani magát, és ha valamely szabályt teljesíteni

lelkiismerete tiltja, annak teljesítését vagy másra kell ruháznia, vagy le kell mondania oly hivatalról, mely oly tettekre kényszeríti, melyeket lelkiismerete nem helyesel.“

Hooijkaas ez ítéletre adott feleletében állitván, hogy a kérdések megváltoztatásával az illető confirmandusok és a szülők akaratát is teljesítette, így folytatja tovább: . . . „De a hivatal, melyet én felváltok soha sem kényszerít engem oly tettekre, melyeket lelkiismeretem nem helyesel. Ellenkezőleg azon szent hivatal szünetnélküli harcra kényszerít minden olyan ellen, amit lelkiismeretem roszal. — A ti ítéletekben a tertium nihil datur teljességgel nem talál visszhangra az én lelkemben. Míelőtt határozottan elítélem az általatok ajánlott két utat, marad még fenn számomra egy harmadik is, hivatalomban maradni, azt minden részeiben lelkiismeretem szerint hiven betölteni, s elvárni, hogy a törvény betűinek őrei mit látnak jónak tenni. Egyszermind az egyházi igazgató testületeknek, az egyháztanácsn kezdve, fel a synodalis bizottságig leplezetlenül tudtul adtam, hogy magamviseletét ezen dologban semmiféle egyházi ítélettől nem teszen függővé.

A lelkiismeret fölötté áll a törvénynek. A törvénynek kell a lelkiismeret szerint módosulnia. És nekem van bátorságom — isten tudja, testvéreim, hogy nem hazudom, s nem önmagammal dicsekszem — nekem van bátorságom azt mondani: az én lelkiismeretem szerint, és ezt oly multtal hátam mögött, mely bizonyoságot tesz, hogy Krisztus szelleméhez hű voltam és azon uton haladtam, melyet a reformátorok mutattak.

Sajnálni tudom azon egyházat, mely magát kényszerítve érezheti engem és számos szellemrokonaimat, kik ezen „előirt kérdések“ fölött úgy gondolkoznak, mint én, és úgy tesznek mint én, ezen dologért megfeddeni. És ha úgy kell lennie, hogy ez ügyben nem történik javítás, míg áldozatai nem lesznek, ám legyen, én e vértanuságot nem kerestem, de ha meg kell lenni, ki sem is térek előle. De reméljük, ti a törvénytudók, és mi a betüuralom ellenségei, hogy a törvény módosittatni fog.

= A német alföldi protestansegyület 5. nagy gyűlésének (októbr. 26-án Rotterdamban) tárgyai :

1. Hivatásunk a socialis kérdésben. Referens Hugenholtz.

2. A keresztyén ünnepek becse. Referens Pantekoek.

3. A vallás fontossága a mai társadalmi életre. Referens Prof. Kuenen.

4. Mily tartást kell elfoglalniok Németalföld szabadelvü protestansainak, miután az ált. szab. 11-ik §-a, mely az egyházi igazgató testületeknek kötelességévé teszi „a tan fentartását“, ez évben sem töröltetett el. Ref. Carpentier Alting.

27-én isteni tisztelet, prédikálni fog Prof. Tiele, volt rotterdami remonstrans lelkész.

— Mecklenburgból az idén egy theologus se került, a kik a gymnáziumot most végezték, azok közül senki se lépett a papi pályára. A „M. Volksbl.“ e felett így nyilatkozik: „Azt nem tudjuk, hogy állnak a dolgok Hannoverben, de azt tudjuk, hogy Mecklenburgban a lutheranus egyház már csak a papiroson létezik.“

— A német protestansegylet északnyugati fiókja utazó predikatori állomást rendszeresített, s Klapp lelkész már meg is kezdte működését. A közönség mindenütt nagy érdeklődéssel hallgatja. Az öreg Baumgarten is Hannoverben közelebből több vallásos beszédet tartott a nép előtt. Képzelné lehet, hogy az orthodox lapok nagy mértékben dühöngnek ezen újabb intézkedés ellen, egy mecklenburgi lap már azt is felfedezte, hogy Baumgarten örültségben szenved.

— A porosz egyházi törvényszék e hónap elején ülést tartott, melyre Förster boroszlói hercegpüspök volt megidézve az állami törvények megsértése miatt. A püspök nem jelent meg, a törvényszék pedig kimondta rá a hivatalvesztés büntetését. Mielőtt ezen ítélet jogerőre emelkedett volna, a püspök az összes püspöki hatóságokat feloszlatta; azonban ugylátszik nem tiltotta meg alattvalóinak, hogy az állami felügyelet alatt szolgálatot vállaljanak.

— Franciaországban a tervezett lillei kath. egyetemre néhány hét alatt egy félmillió frank gyűlt össze; egyszersmind a vállalat vezetői kibérelték a lillei kórház egy osztályát, hogy ott kath. klinikát állítsanak.

— A hannoverai tartományi consistorium hosszas gondolkodás után végre megerősítette Höpfnernek hannoveri lelkésszé választását. A megválasztott a liberalis párthoz tartozik, s ez az első

lelkiismerete tiltja, annak teljesítését vagy másra kell ruháznia, vagy le kell mondania oly hivatalról, mely oly tettekre kényszeríti, melyeket lelkiismerete nem helyesel.“

Hooijkaas ez ítéletre adott feleletében állítván, hogy a kérdések megváltoztatásával az illető confirmandusok és a szülők akaratát is teljesítette, így folytatja tovább: . . . „De a hivatal, melyet én felváltok soha sem kényszerít engem oly tettekre, melyeket lelkiismeretem nem helyesel. Ellenkezőleg azon szent hivatal szünetnélküli harcra kényszerít minden olyan ellen, amit lelkiismeretem roszal. — A ti ítéletekben a tertium nihil datur teljességgel nem talál visszhangra az én lelkemben. Míelőtt határozottan elítélem az általatok ajánlott két utat, marad még fenn számomra egy harmadik is, hivatalomban maradni, azt minden részeiben lelkiismeretem szerint hiven betölteni, s elvárni, hogy a törvény betűinek őrei mit látnak jónak tenni. Egyszermind az egyházi igazgató testületeknek, az egyháztanácsn kezdve, fel a synodalis bizottságig leplezetlenül tudtul adtam, hogy magamviseletét ezen dologban semmiféle egyházi ítélettől nem teszen függővé.

A lelkiismeret fölötte áll a törvénynek. A törvénynek kell a lelkiismeret szerint módosulnia. És nekem van bátorságom — isten tudja, testvéreim, hogy nem hazudom, s nem önmagammal dicsekszem — nekem van bátorságom azt mondani: az én lelkiismeretem szerint, és ezt oly multtal hátam mögött, mely bizonytságot tesz, hogy Krisztus szelleméhez hű voltam és azon uton haladtam, melyet a reformátorok mutattak.

Sajnálni tudom azon egyházat, mely magát kényszerítve érezheti engem és számos szellemrokonaimat, kik ezen „előirt kérdések“ fölött úgy gondolkoznak, mint én, és úgy tesznek mint én, ezen dologért megfeddeni. És ha úgy kell lennie, hogy ez ügyben nem történik javítás, míg áldozatai nem lesznek, ám legyen, én e vértanuságot nem kerestem, de ha meg kell lenni, ki sem is térek előle. De reméljük, ti a törvénytudók, és mi a betüuralom ellenségei, hogy a törvény módosíttatni fog.

= A német alföldi protestansegyület 5. nagy gyűlésének (október 26-án Rotterdamban) tárgyai:

1. Hivatásunk a socialis kérdésben. Referens Hugenholtz.

2. A keresztyén ünnepek becse. Referens Pantekoeok.

3. A vallás fontossága a mai társadalmi életre. Referens Prof. Kuenen.

4. Mily tartást kell elfoglalniok Németalföld szabadelvű protestansainak, miután az ált. szab. 11-ik §-a, mely az egyházi igazgató testületeknek kötelességévé teszi „a tan fentartását“, ez évben sem töröltetett el. Ref. Carpentier Alting.

27-én isteni tisztelet, prédikálni fog Prof. Tiele, volt rotterdami remonstrans lelkész.

— Mecklenburgból az idén egy theologus se került, a kik a gymnáziumot most végezték, azok közül senki se lépett a papi pályára. A „M. Volksbl.“ e felett így nyilatkozik: „Azt nem tudjuk, hogy állnak a dolgok Hannoverben, de azt tudjuk, hogy Mecklenburgban a lutheranus egyház már csak a papiroson létezik.“

— A német protestansegyelet északnyugati fiókja utazó prédikátori állomást rendszeresített, s Klapp lelkész már meg is kezdte működését. A közönség mindenütt nagy érdeklődéssel hallgatja. Az öreg Baumgarten is Hannoverben közelebbről több vallásos beszédet tartott a nép előtt. Képzelné lehet, hogy az orthodox lapok nagy mértékben dühöngnek ezen újabb intézkedés ellen, egy mecklenburgi lap már azt is felfedezte, hogy Baumgarten örültségben szenved.

— A porosz egyházi törvényszék e hónap elején ülést tartott, melyre Förster boroszlói hercegpüspök volt megidézve az állami törvények megsértése miatt. A püspök nem jelent meg, a törvényszék pedig kimondta rá a hivatalvesztés büntetését. Mielőtt ezen ítélet jogerőre emelkedett volna, a püspök az összes püspöki hatóságokat feloszlatta; azonban ugylátszik nem tiltotta meg alattvalóinak, hogy az állami felügyelet alatt szolgálatot vállaljanak.

— Franciaországban a tervezett lillei kath. egyetemre néhány hét alatt egy félmillió frank gyűlt össze; egyszersmind a vállalat vezetői kibérelték a lillei kórház egy osztályát, hogy ott kath. klinikát állítsanak.

— A hannoverai tartományi consistorium hosszas gondolkodás után végre megerősítette Höpfnernek hannoveri lelkésszé választását. A megválasztott a liberalis párthoz tartozik, s ez az első

eset, hogy a consistorium szabadelvű pap megválasztását helyben hagyta.

V e g y e s e k.

— Meghívás a „magyarországi protestansegylet“ választmányi gyűlésére. A magyarországi protestansegylet központi választmányának tagjai és a vidéki fiókegyletek elnökei meghívotnak a f. évi november 16-án (kedden) délelőtt 10 órakor a pesti ref. főiskola nagytermében tartandó választmányi gyűlésre. A gyűlés tárgyai lesznek:

1. Az 1874/5. évi pénztárnoki számadás megvizsgálása.

2. A protestans theológiai könyvtár 1874-iki számadásának megvizsgálása.

3. Intézkedések az egylet irodalmi vállalatairól, különösen a bibliafordításról és a magyar protestans egyház történelmének megiratásáról.

4. Intézkedés a következő közgyűlésről.

5. Az 1875/6-ik évi költségvetés megállapítása.

6. Indítványok.

A gyűlés az egyleti tagokra nézve nyilvános.

Az elnök ur meghagyásából közzéteszi Pesten, 1875. okt. 29.

Kovács Albert,
egyl. titkár.

— A protestansegylet tagjait szívesen kérem, hogy tagsági díjaikat a már elmúlt 1874/5-ik évre a már kihirdetett választmányi gyűlésig fizessék be, hogy az évi számadást be lehessen rekeszteni. Pesten, 1875. okt. 30.

Kovács Albert.

* **Ausztria.** Hire jár, hogy az osztrák tanítóképző intézeteket úgy akarják berendezni, hogy ezután a növendékeket ne az algymnásiumból, vagy a reáliskolák középosztályaiból szedjék, hanem mindegyik tanítóképezdének legyenek előkészítő osztályai s mindegyik ujoncozhasson egyenesen a népiskolákból.

Ugyancsak **Ausztriában** a vallás- és közoktatási miniszterium jul. 12-én egy rendeletet bocsátott ki, a népisk. könyvtárak felállítására érdekében. E rendelet szerint a népisk. könyvtárakból ki vannak tiltva mindazon könyvek, melyek a népisk. növendékek fölfogó erejét haladják, a dynastia iránti tiszteletet, a patriotizmust, vagy a fenálló rendet sértik stb., ez okból a tanítók kötelesek átvizsgálni mind a meglévő könyvkészletet, mind az új könyveket, s ha a régi készletből valamelyik könyv nem üti meg a mértéket, azt irgalom nélkül be kell küldeni a tanfelügyelőhöz depóba, ha pedig az újonnan befogadandó könyv ellen is kifogás lenne, akkor azt, még ha ajándékba adták volna, sem szabad elfogadni, ha azonban kifogás nem lehet ellene, úgy beiratik a katalogusba, pontosan oda jegyeztetvén annak a tanítónak a neve is, amelyik a könyvet megvizsgálta. Be sokra ráér az osztrák kultuszminiszter!

* **Svájcban** nagy buzgalommal dolgoznak a gyermekkertek terjesztésén, Lucernben e célra 11,031 frankot gyűjtöttek, Bazelen pedig ugyancsak e végből 260 taggal egy egyesület alakult, mely a szükségeseket kétségtelenül könnyen meg fogja szerezhetni.

* **Berlinben** a községtanács néhány hónappal ezelőtt elhatározta, hogy egy népiskolai könyvtárt s egy taneszközgyűjteményt fog felállíttatni. Az iskolai bizottság javaslatára e terv úgy módosult, hogy a könyvtár s taneszközgyűjtemény iskolai muzeum név alatt egyesítettet s dr. **Bertram** indítványára a könyvtárban külön osztályt kapott a tudományos pädagogika s a népiskolaügy története és statisztikája, s meg lesznek benne mindazon könyvek, melyek a népisk. oktatásra való előkészületre szükségesek. A taneszközgyűjtemény pedig magában fogja foglalni a szorosabb értelemben vett tankönyvek minden nemét s mindenféle taneszközt, mely a népisk. oktatásnál, ideértve a női kézimunkákban való oktatást is, tekintetbe jöhet.

* **Oldenburgban** Herbart születési napja századik évfordulójának a megünneplése alkalmat adott arra, hogy Oldenburg e

nagy fiának biográfiáját s különösen ifju kora rajzát a lehető legrészletesebben megírják. Különösen Strakerjan reáliskolai igazgató mindent elkövetett, hogy Herbartnak Oldenburgban töltött ifju koráról tökéletes hű képet alkosson. Kutatásai közt fölfedezte, hogy Herbart nem közönséges zenei talentum volt s ifjuságában, mint jenai diák, egy sonatát is komponált s azt Griet és Köppert nevű barátjainak ajánlotta. Ez a sonata Peters Bureau de musique-jában Lipszében kijött, s szakértők szerint csinos kis kompozíció. Kilátás van rá, hogy ez a zenemű Herbart születése százados ünnepén 1876. máj. 4. elő is fog adatni.

—

* Kiss Áron szatmári esperes sajtó alá bocsátotta a Geleji Katona-féle kánonok magyar fordítását, s ezenkívül a szatmárnémeti zsinat határozatait, s a szatmári egyházmegye érvényes statutumait. Az egész gyűjtemény nemsokára meg fog jelenni; előfizetési ára 80 kr.

—

* Dr. Kiss Áron és Öreg Jánostól a napokban megjelent egy „Nevelés- és oktatástan“. (107 lap. Ára 1 frt. Rosenberg testvérek kiadása.) E művet, mely Dittes rendszere szerint, az ő és Herbert Spenczer elvei és művei után van írva, ajánljuk olvasóink figyelmébe.

